

Népi mondák és hiedelmek Szádvárról

Szádvár Borsod megye északi határán, Szögliget község mellett, az országhatár közelében magasodik. A romjaiban is impozáns vár a XIV. századtól a XVII. századig állt őrt a Bódva-völgy északi bejáratánál, ahonnan az utak Gömör, Abaúj és Borsod felé futottak Tornából. A nagyközönség, a turisták, sőt a tudós történészek, régészek előtt is alig ismert erősséget hazánkban ritkaságnak számító – tengerszint fölött 463 méteres – magasságban találjuk. (Összehasonlításként megemlíjtjük, hogy a visegrádi fellegvár mindössze 315 méterrel van a tengerszint fölött. A füzéri várhegy sem haladja meg a 450 métert!)

Szádvár történetéről elég hézagosan szólnak a történeti forrásmunkák, s az újabb cikkek is a régebben feltárt adatokat ismételtetik.⁽¹⁾ A XIV. században még királyi vár volt, majd a pelsőci Bebek család kapta adományul. A Bebekek kisebb megszakításokkal egészen 1567-ig birtokolták. A vár történetének talán legérdekesebb és legismertebb fordulópontja volt az 1566–67. évi ostrom, amikor Bebekné, Patócsi Zsófia hónapokig hősieesen védelmezte a férje ellen indult császári csapatokkal szemben. Közel háromszáz éve már annak, hogy Szádvár is a magyar várak sorsára jutott: 1685-ben Schultz császári generális felrobbantotta, lerombolta.

Szögligeten, mint minden váralji községben, a várból származó tárgyak tucatjai, vas- és kő ágyúgolyók, kőmozsarak, díszesen faragott kövek stb. emlékeztetnek a múltra. A vár régészeti, műemléki feltárásához ezek a tárgyak még hasznosak lehetnek. (A rohamos pusztulás ellenére még mindig jelentős falmaradványok, 7–9 méter magas, 20–30 méter hosszú falsza-

kaszok találhatók, amelyek talán megélik a feltáró munka elkezdését.)

A falusi nép udvarain, házfalaiban található tárgyi emlékek-nél jelentősebb a hagyományában, mondáiban, hiedelmeiben megőrzött szóbeli emléanyag. Hiszen a vár évszázadok óta foglalkoztatja a környéken élő parasztság képzeletét, s nemzedékek száján alakultak, bővültek és halványultak az alábbi történetek.

A néphagyomány szerint „a Szádvárt építő” Bebek-ös, szegény ember volt. Történetét így mondta el Bobaly István szögligeti földműves: *„Élt itt egyszer egy szegény juhász. Legeltette juhait a Somhegyen. Egyszer csak a kutyája egy vadat kezdett üzni. A juhász hívta volna vissza, de nem jött a kutya. Utána ment hát a juhász. Akkor már a kutya egy nagy lyukban kapart. A juhász csak látja, hogy kigurul elé egy sárga valami. Arany volt! Hazament hamar ásóért, kapáért és most már ő ásott tovább. Kis idő múlva koppant az ásója, hát egy üstöt talált. Tele volt az üst mindenféle aranypénzzel.*

Akkor hazavitte a sok aranyat. Otthon számolgatni kezdte. Közben egy követ kidobott a pénz közül az udvarra. Már este volt, s a gyereki játszani kezdtek a kővel, mert észrevették, hogy a kő világít.

Éppen arra járt egy kereskedő, aki éjszakai szállást kért a juhásztól. A juhász beengedte. Hát a kereskedő, ahogy a fényes követ meglátta, kérte a juhásztól. Adja neki, aranyat ad érte, amennyit kér. Azt mondta erre a juhász:

– Van nekem aranyam elég, de tehenem nincsen. Adjál a kőért egy tehenet. A kereskedő mindjárt ráállt az alkura. A juhász már megbánta, hogy csak egy tehenet kért. Azt mondja a kereskedőnek:

– A tehen nem érzi jól magát egyedül. Bőgni fog, mint a juh szokott. Adjál nekem két tehenet. A kereskedő a kettőt is mindjárt megígérte.

A juhász akkor már gondolta, hogy a kő többet ér, mint az aranya. Azt mondta hát a kereskedőnek, hogy nem adja ő két tehénért se a követ, mert a gyerekei sírnának, ha elvenné tőlük. A kereskedő hiába ígért egy egész csorda marhát, hiába rimánkodott. A juhász nem adta! De magánál sem merte tartani. Félt, hogy baja lesz miatta. Mit csináljon, mit csináljon –, gondolkozott egy álló hétig. Aztán eszébe jutott, hogy oda kellene adni a követ a királynak. Hát úgy is lett. Felvitte a királyhoz. Akkor éppen IV. Béla volt a király.

Béla király megkérdezte a juhásztól, mit kér a gyémántért. Mert gyémánt volt a fényes kő. A juhász azt felelte:

– Adjon nekem fenséged nevet és engedje meg, hogy a birtokon hét juhaklot építsek.

A király megengedte. Így építette aztán ez a juhász Szádvárt, meg még hat várat: Tornát, Krasznahorkát, Pelsőcöt, Szendrőt, Boldogköt, meg talán Szepes-várát, és az ő nemzetsége uralkodott azután a nép felett itten.”

A történettudós Borovszky a Bebek családról azt írja, hogy „Eredetük a monda homályában vész el: a néphagyomány pásztornak mondja őszüket, akit szerencsés véletlenség juttatott volna nagy kincs birtokába, melyen lassanként uradalmakat vett és tekintélyessé emelte családját”.⁽²⁾ „A hagyománynak annyi valóságalapja van – folytatja fejtegetését –, hogy IV. Béla 1243-ban Bebek Ferencznek és György fiának adományozta Berzétét, Pelsőczöt, Csetneket”.⁽³⁾

Szádvár építése furcsa körülmények között kezdődött. A néphagyomány szerint Bebek az Óvár hegyet jelölte ki várépítésre. Hozzá is fogtak, de amit nappal az Óváron építettek, éjszaka az ördögök mindig áthordták Szádvárra. Akkor Bebek is látta, hogy Szádváron kell felépítenie az erősséget. Az Óváron (a Szádvárral átellenben fekvő alacsonyabb hegy) 60–70 éve még meg volt a fundamentum, kövek pedig ma is találhatók. Ezért kapta ez a hegy az Óvár nevet, s ezért hívják máig is így.⁽⁴⁾

Szádvárat az ördögök segítettek építeni. Azok ásták a várnak a mély kutat és azok csinálták az alagutakat is. Szádvár a népi hiedelem szerint ugyanis alagúttal volt összekötve Szendrő, Pelsőc, Torna és Krasznahorka várával. „Bebeket nem lehetett megfogni. Hol itt, hol ott volt. A népek azt se látták, hogy merre jár, mert a föld alatt járt.”

Erősen tartja magát Szögligeten az a hagyomány is, hogy a katolikus templomot a csehek, a husziták építették. Ugyanis Szádvár hosszú ideig az ő kezükön volt és „ők rendelkeztek itt a néppel sokáig”. Kerek történeteket nem találtam a huszitákra vonatkozóan.

Szádvárhoz fűződnek a környéken az ún. „kincs mondák”. A 96 éves Bobaly Jánosné meséli: *„Egy vak koldus járt a faluban, mikor kicsi lányka voltam. Az mesélte az édesapám házában, hogy ők falazták be a kincseket a várban egy társával, aki azóta már meghalt. Utána megvakították őket, nehogy megkeressék a kincset. Ha látná, megtalálná most is. Oda van elásva, ahová Szent János nap reggelén kisiüt a nap.”*

A 87 éves Bobaly Istvánné a kincstalálókról tud „igaz történeteket”: *„Egyszer a várba ment füvet sarlózni Zsubriczkyné. Egyszer csak megnyílt előtte egy ajtó, s ahogy belépett rajta három kádat látott. Az egyikben ezüst, a másikban arany volt. Gyorsan a ponyusába (teherhordó ponyva) kapart belőle, s a harmadik kádhoz ment, hogy abból is vegyen. De abban egy kígyó tekergőzött. A szájában egy kulcsot tartott, azt nyújtogatta az asszonynak. De az nagyon megijedt, félt a kígyótól. Hazaszaladt, s elmondta az urának, hogy járt. Másnap együtt mentek ki a várba az urával. Megint megnyílt az ajtó, de csak mohos földet találtak a ponyusán. Megtalálta a sarlóját is, de a kincs már nem volt sehol.”* „Egyszer Rencsisovszky Vince egy nagy üstöt talált a várban – meséli tovább –, tele mindenféle kincssel. Szekérrel ment érte. Fel is rakta a szekérre, de hazafelé az úton meghalt. Úgy hozták haza az ökrök halva. Az üst-

ben föld volt mire a faluba értek. Az ökrök is megdöglöttek nemsokára.”

A szögligetiek többsége szerint a várkútban van elrejtve a sok kincs, azt kellene kiásni. A vár környékén is többfelé van elrejtve pénz a földben. Emlegetnek eseteket, amikor különböző helyeken tüzet láttak az öregek Szent János éjszakáján. „Akkor tisztítkozott a kincs.” Egyéb rejtélyes eseteket is mesélnek: *„Egyszer Fedor Mari elment a Várszögbe fűért. Amikor learatott sarlóval egy csomót, hazahozta a hátán a korcosban (teherhordó ponyva). Itthon kibontja, hát látja, hogy aranyszálak vannak a fűben. Elmentek azután mások is, de nem találták meg a helyet, ahol Fedor Mari aratott.”*

Szádvár legfélelmetesebb lakója kétségtelenül „a vári kígyó” volt a századok során. A 93 éves Bobaly Jánosné nagyapjától hallotta az alábbi történetet: *„Egyszer a csorda közül egymás után tűntek el a tinók. Az emberek nem tudták hová lettek, mert hiába keresték. Rájöttek aztán, hogy egy nagy sárkánykígyó viszi el a tinókat. Összefogott erre az egész falu. Kikötöttek a fához egy tinót, közel a kígyó lakásához. Ott lakott a vár mellett egy nagy kútban, a Gyárfás kútban. Olyan erős volt, hogy a farkával egy nagy fát kettétört. – No, az emberek lesbe álltak, fa mögé, bokorba húzódtak a tinó körül. Kolompolni kezdtek, s előjött a kígyó a tinóra. Az emberek meg fejszéket, kaszákat dobáltak a kígyóba. Így végeztek aztán vele, az egész falu emberek tudta csak elpusztítani.”* Azt is sokan mesélik, hogy „egyszer egy nagy kőszáli sas csirkét vitt el a faluból. Ott fészkelte fent a várban. Az inasok (siheder fiúk) utána mentek és megtalálták a sas fészket. De el is szaladtak, mert a fészekben tekergőzött egy nagy kígyó. A vári kígyó volt az, amelyik a Várkúthoz jár le inni. A kútnál sokan látták már.”

A századok óta elhagyatottan, romokban álló várban vertek tanyát – a környékbeli parasztság hite szerint – a kísértetek is. Zsubriczkyné, aki a várban a sok kincset találta, de a kígyótól elszaladt, halála után kutya képében kísértette a környékbeli

halandókat. A vároldalban csavargott, a hegyeken járt. Egyszer, amint adatközlőim szekérrel felértek a Vidomájra, ott volt az asszony kutya képében. Gyorsan keresztet vetettek magukra és azt mondták: „Szentkereszt veszítsd el!” Közben a kutyára is keresztet vetettek. Akkor eltűnt a kutya, többet nem látták.⁽⁵⁾

A leghirhedtebb kísértet a „vári kisasszony” volt. Nevezték Rezenka kisasszonynak is. „Két derenki ember – az egyik történet szerint – fáért ment az erdőre. Ahogy szedik a fát, megjelent náluk egy kisasszony. Igen fázott. Az egyik ember ráterítette az ujjasát. A másik ember közben felpakolt és indult hazafelé. Hívta a társát, az meg kérte vissza az ujjasát a kisasszonytól. De az nem adta, csak csalogatta maga után. Úttalan utakon vezette mindenfelé az erdőben, hegyeken. A másik ember közben hazaért a faluba, s elmondta a társa feleségének, hogy jön az ura mindjárt, csak az ujjasát veszi le a kisasszonyról. Az asszony megharagudott. De az ura csak reggel került elő, átfázva, összekarmolászva, ahogy a bokrok, a gaz összeszurkálta. A kisasszony kakasszóig csalogatta maga után. Kakasszóra eltűnt.” Az adatközlő férjét is kísértette Rezenka kisasszony. Ugyanis elaludt a Tetyves-kútnál (a vár tövében levő forrás) és lejött Rezenka hozzá a várból. Felköltötte és csalogatta maga után.⁽⁶⁾

Hogyan lett Rezenkából kísértet és hogyan került a várba? A szögligeti történet úgy tartja: „Abodon élt a kurva Rezenka. A legényekhez is kijárt a mezőre. Amikor meghalt, valaki azt tanácsolta az urának, hogy a sírjába tegyen egy fél garast. Az megfogadta a tanácsot és a Rezenka sírjának szélén vágta ketté a garast fejszéjével. Még tartott a tor, de Rezenka már a porta körül kísértett. A portára nem mehetett be, mert ki volt fizetve. Nappal is sokszor megjelent ezután. Hol a mezőn, hol itt, hol ott kóborolt. A népek már nem is félték tőle.

Akkoriban érkezett Abodra egy fiatal pap. Egyszer mondja, hogy ő a kocsin akar hálni az udvaron. Az öreg pap figyelmeztette, ne tegye, mert megkísérti Rezenka. De a fiatal pap

nem hallgatott rá. Alighogy lefeküdt, már emelgették alatta a szekeret. Megkísértette Rezenka. Bement hát a házba aludni.

Másnap a fiatal pap egy nagy könyvet vett elő és olvasta egész nap. Nagyon olvasott abból a könyvből, s addig olvasott, míg beolvasta Rezenkát Szádvárba. Úgy mondják lakatba olvasta. Többet Rezenkát az abodiak sohasem látták. A derenkiek, szögligetiek viszont sokszor látták, ahogy sétált a vár szikláin, a vár körül a hegyen, s a vároldalban.”⁽⁷⁾

A példákat szaporíthatnánk, e kis közlés azonban nem merítheti ki a Szádvárhoz fűződő teljes monda és hiedelem kincsét. Nincs terünk e helyen a közölt anyag filológiai értékelésére sem. Célunk mindössze az volt, hogy példákkal illusztráljuk a borsodi nép történeti és hiedelem monda kincsének gazdagságát, s felhívjuk a figyelmet egy becses régi történeti emlékünkre: Szádvárra.

Jegyzetek

- (1) A várra vonatkozó fontosabb irodalmat közli egy viszonylag friss cikk, amelyből több adatot merítettünk: Joó Tibor: Az alig ismert Szádvárról. – Borsodi Szemle, 1964. VIII. 1. szám 33–38. I. Közleményünk már sajtó alatt volt, amikor megjelent Détszy Mihály cikke: Egy ismeretlen magyar vár – Szádvár. HOM Évk. VIII. (1969). Miskolc. 1969. 143–186. p.
- (2) Borovszky Samu (szerk.) Gömör vármegye monográfiája. Bp. 1896. 520. l.
- (3) Uo.
- (4) Adatközlő: Bobaly Jánosné szögligeti asszony, aki a gyűjtés idején (1961) 93 éves volt.
- (5) Adatközlő: Rencsisovszky Mihályné 48 éves.
- (6) Adatközlő: Bobaly Istvánné 87 éves.
- (7) Adatközlő: Bobaly Jánosné 93 éves.

(Megjelent A miskolci Herman Ottó Múzeum közleményei 8. 1969. 51–55. p.)

